

28. Als voren, p. 340.
29. Van Gelder, (op. cit.).
30. Houtzager, p. 103 e.v.
31. Zie ook Williamson, p. 147.
32. Bernt, W., *Die Niederländischen Maler des 17. Jahrhunderts*, dritter Band (München, 1948) no. 810.
33. Houtzager, p. 98.
34. Zie ook Waddingham, p. 37.

Luidklokken in Oudewater*

door P.G. Knol

In vrijwel elke nederzetting van enige omvang vindt men luidklokken. Bij dopen, huwelijken en begrafenissen, bij het begin van gebedsdiensten, bij dreigend gevaar brengt hun gebeier of geklingel de bevolking op de hoogte van de gebeurtenissen.

Ook in Oudewater zijn er luidklokken: twee kerktorens, het torentje van het stadhuis en de kapel van het verzorgingstehuis voor bejaarden „Schuylenburcht” zijn van meer of minder oude exemplaren voorzien. Het laatstgenoemde klokje luidt alleen als er een uitvaartdienst wordt gehouden in de kapel voor een overledene uit het tehuis.

Het luidklokje van het stadhuis werd in 1669 gegoten door de beroemde klokkengieter Pieter Hemony. Deze klok had uiteraard een belangrijke functie in het dagelijks leven in de stad. Iedere dag werd er geluid voor het openen en sluiten van de stadspoorten. Rechtszittingen en vergaderingen werden ermee aangekondigd en ook wanneer er een proclamatie vanaf het bordes van het stadhuis werd voorgelezen, ging hieraan klokgelui vooraf. De laatste jaren is nog wel eens gepoogd het klokje zijn oorspronkelijke functie terug te geven en werd er een kwartier voor de aanvang van de raadsvergadering geluid. Thans echter klinkt het klokje nog maar éénmaal per jaar en wel op de eerste zondag na 7 augustus (tenzij 7 augustus op zondag valt). Het klokje roept dan de inwoners tegen het middaguur op om naar het stadhuis te komen om het grote schilderij te bekijken en te komen luisteren naar een uitleg over het uitmoorden van de inwoners van Oudewater op 7 augustus 1575.

Over de klokken in de toren van de Rooms-Katholieke kerk, gewijd aan de Heilige Franciscus van Assisi, valt wat meer te vertellen. In deze toren hangen van oudsher drie luidklokken.

De kerk werd in 1881 gebouwd onder pastoor Gerritsen en het torenuurwerk werd, tesamen met de drie luidklokken, geschenken door de familie Putman. De klokken werden in 1882 door de firma Petit & Fritsen te Aarle-Rixtel gegoten en in 1883 in de toren opgehangen. De grootste klok werd in 1898-1899 onder pastoor Rooyackers opnieuw gegoten omdat hij gebarsten was; met de tweede klok gebeurde dit in 1913-1914, onder het pastoraat van pastoor Pietersen.

De grootste klok had een hoogte van 1,10 m. en een middellijn van 1,25 m; de omtrek bedroeg 3,6 m. Hij woog circa 1200 kg. en was gestemd in de toon E. Hij was voorzien van randen met engelen en bloemen, alsmede van een afbeelding van Franciscus en een kruisbeeld. Als opschriften staan te lezen: „A:D: MDCCCLXXXII Petit & Fritsen me fuderunt” en de namen van de schenkers: „Wilhelmus Putman & Antonia Rosweide conjuges”.

De tweede klok was 90 centimeter hoog en had een middellijn van een meter; zijn omtrek bedroeg drie meter. Hij was ook versierd en droeg, behalve de naam van de gieters, het opschrift „Me dedit

*Voor het schrijven van dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van de hulp van de heer Jansen, archivaris van de gemeente Oudewater.

Theodora Putman Ao Di 1882"; in de onderrand was een klein kruisbeeld ingegoten. De klok woog ongeveer 600 kg. en was gestemd in de toon Gis.

De derde klok was 70 cm. hoog, had een middellijn van 82 cm. en een omtrek van 2,50 m. Ook deze klok was versierd en droeg de naam van de gieters alsmede het opschrift „Antonia Putman” met het jaartal „Ao Di MDCCCLXXXII”. Deze klok woog ongeveer 325 kg. en was gestemd in de toon B. In het parochieboek staat (zonder datum) in 1882: „Aanstaande Vrijdag zullen de nieuwe klokken plechtig worden geconsacreerd tot de dienst van God gewijd worden. Ten 9 ure zal eene plechtige Mis worden opgedragen voor de Weldoeners der Nieuwe Kerk. Na de Mis zal eene korte toespraak worden gehouden door den Z.E. Heer Wilh. Putman, Pastoor te Haastrecht, door wien vervolgens in de nieuwe Kerk de plechtige wijding zal verricht worden. Allen mogen en worden verzocht deze plechtigheid bij te wonen. Daar slechts door de pastorie toegang zal zijn tot de nieuwe Kerk, zal van de eerstingaanden, om gedrang te voorkomen, een entreegeld van 50 ct. ten voordeele der nieuwe Kerk geheven worden. Ook zal na de H. Wijding aan een ieder, die wil en een offertje voor de nieuwe Kerk over heeft, gelegenheid gegeven worden, om de nieuwe klokken te luiden.”

Om een indruk te krijgen van de kosten van bepaalde zaken volgt hier een opsomming:

— transport luias en klepel	f 2,75
— transport nieuwe klok naar Oudewater	f 20,10
— transport van de oude klok naar Rotterdam	f 7,55
— transportfooi aan werklieden te Den Haag	f 2,50
— rekening De Swart werkzaamheden transport enz.	f 179,45
verrekend met mejuffrouw Putman	f 212,35
— Nog bijgekomen uitgaven 7 okt. 1896 hulp etc. ijzerfabriek	f 2,56

In het archief vinden we dan verder niets meer over de klokken tot 9 juli 1940. Dan krijgt het Rooms-Katholiek Parochiaal Kerkbestuur een brief van de burgemeester van Oudewater, dat de kerkklokken tot nader aankondiging niet mogen worden gebruikt op grond van een aanschrijving van de Inspecteur voor de bescherming van de bevolking tegen luchtaanvallen. Op 30 april 1941 wordt bericht dat een **beperkt** gebruik van de luiddklokken weer is toegestaan, omdat Oudewater toen over een sirene beschikte om de bevolking in geval van bominslag te alarmeren.

De drie torenklokken van de R.K.-kerk werden voor het oog van geestelijkheid en parochiebestuur in januari 1943 weggehaald. Coll.: gemeente Oudewater.

De Duitse bezetter begon eind 1942 met de georganiseerde vordering van metaal ten behoeve van de oorlogsindustrie. Begin 1943 werd ook Oudewater hiermee geconfronteerd. In het parochiedagboek schrijft de pastoor op 21 januari 1943: „Tijdens deze gezegende misweek kwam het onprettige bericht, dat onze drie torenklokken nog dezelfde week zouden weggehaald worden; donderdag is men daarmee begonnen en dinsdag 26 jan. zijn ze weggegaan, behalve de groote klok, die 28 jan. is gehaald. Het bericht van 't weghalen der klokken kwam op denzelfden dag als 't geboortenieuws eener 3e prinses „Margaritha Francisca”.

Op 24 januari schrijft de pastoor: „Volgens de bewering van de uitvoerder der klokkengeschiedenis (Stooms? hij zelf niet hier geweest) komen in Oudewater drie klokken terug van minder dan 100 kilo, C 3e klas. Onze klokken wegen 1175, 585 en de 3e 330 kg. Er zijn 3 klassen: A, B en C, A = 1e kl; B = 2e kl; C = 3e kl. Die van 1175 is kl. B, de twee andere beide A. De groote klok is genummerd 133, de 2e 124, de 3e 125, staan te Rotterdam. Voor bewaring en terugbrenging? zijn aangesteld de HH. Brusse, de Veen, Piehl en Krestman. De groote gemeenteklok alhier weegt 1840 kg. is klas C”.

Op 2 maart 1943 stuurt A.W. den Boer, de gemeentesecretaris van Oudewater, een briefje aan het Parochiaal Kerkbestuur waarin hij aanraadt de afgetekende verklaringen inzake de verwijderde klokken zorgvuldig te bewaren, omdat ze, wanneer mogelijk in de toekomst een vergoeding zou worden uitbetaald, als bewijsstuk moeten dienen. Dit bleek later een goede raad te zijn.

In 1943 schrijft een parochiaan: „Zeer Eerw. Pastoor! Laat het U niet bedroeven of verdrietig stemmen, het weghalen der klokken. Wat ze ook proberen! de Zieleklokken Uwer Parochianen kunnen ze nooit wegnemen of doen verstommen. Dit ondervindt U in deze schoone week maar al te goed en dit is toch het voornaamste, ook voor een Priesterhart. Ook deze avond luide de Klokken onzer Zielen nog flinker en krachtiger als voorheen, luister, hoe zij zullen klinken door ons gezang. (En wat zij, onze vrienden, er van maken zij tot hun eigen verderf). Met eerbiedige groet. A.B.”.

De klokken kwamen niet meer terug. Twee jaar na de oorlog, op 11 december 1947, kreeg het Parochiaal Kerkbestuur machtiging van de vicaris-generaal van het bisdom Haarlem om zich in verbinding te stellen met de Rooms-Katholieke Orgel- en Klokkenraad. Deze raad zou deskundig advies kunnen verstrekken over het aanschaffen van drie nieuwe luiddklokken. Het kerkbestuur moest de leverancier, de toonhoogte, de materiaalsamenstelling, de zwaarte, de prijs per kg. enzovoorts van de gewenste klokken aan de Orgel- en Klokkenraad doorgeven, waarna deze het leveringscontract moest goedkeuren. Na gunstig advies zou de bisschop machtiging kunnen verlenen tot de aanschaf mits ook aangegeven zou kunnen worden hoe de aankoop kon worden gefinancierd.

Overigens had pastoor van der Snoek al op 9 december 1947 een brief aan de firma Petit & Fritsen te Aarle-Rixtel geschreven, waarin hij bevestigde wat zijn voorganger pastoor Bennebroek al in maart 1947 geschreven had, namelijk dat de parochie zo spoedig mogelijk een drietal klokken geleverd wilde zien. Men wilde een klok van 1600 kg. in toonhoogte D en met een hoogte van 138 cm. een tweede klok van 1125 kg. in toonhoogte E en met een hoogte van 122 cm. en tenslotte een klok van 800 kg. in toonhoogte Fis met een hoogte van 109 cm.

Aan de bisschop werd bericht dat, volgens opgave, de kosten van de klokken f 20.868,40 zullen bedragen en dat men daarvoor een klokkenfonds van f 11.143,— en een rijksvergoeding voor de gestolen klokken ten bedrage van f 5.744,83, in totaal dus f 16.887,83, ter beschikking had. Het tekort hoopte men met collecteren bijeen te brengen.

Na enige correspondentie over het opsturen van luiassen enzovoorts werd op 27 juli 1947 door de gietersfirma bericht, dat de grootste klok circa 1700 kg. zou gaan wegen en dat daarop een afbeelding van de H. Franciscus van Assisi zou worden aangebracht. De middelste klok zou ongeveer 1260 kg. wegen en een beeltenis van de H. Maria krijgen; de kleinste klok tenslotte zou ongeveer 850 kg. wegen en worden gesierd met een afbeelding van de H. Johannes de Evangelist. Ook zou op elke klok het gietjaartal, A.D. 1948, worden aangebracht. Het gewicht bleek bij het klokkegieten niet eenvoudig te bepalen, want dit week bij de drie klokken nogal af van de oorspronkelijke opgave: vermeld werd dat de klokken respectievelijk 1736, 1225 en 890 kg. wogen.

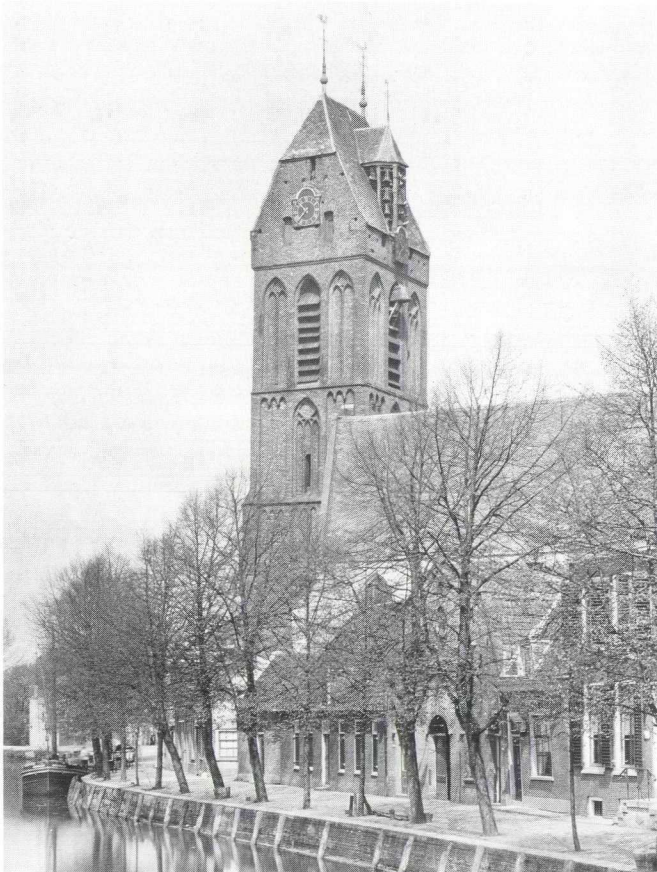
Nadat Frater Getulius in de werkplaats van Petit & Fritsen de klokken gekeurd had, werden deze op

30 oktober 1948 naar Oudewater vervoerd en werd begonnen met de installatie. Inclusief alle kosten van de luistoelen met luiassen, wielen, lagers en beugels beliepen de totale aanschaffkosten f 23.690,31. De collecten van maart 1947 tot oktober 1948 brachten in totaal f 6.141,— op.

Opgelucht kon de pastoor in het parochieboek schrijven: „Klokkenwijding, woensdag 15 december 1948”. De klokkenwijding vond om 7 uur 's avonds plaats en geschiedde door J. Bots, deken van Gouda. De kerkgangers kregen allemaal een boekje met de Nederlandse tekst van de Latijnse gebeden. De kerk was tot aan de laatste plaats gevuld. De wijding vond voor in de kerk plaats en daarna begon het zware werk om de klokken omhoog te takelen. Op zondag 19 december 1948 luidden ze voor het eerst. Tot klokkenluiers werden benoemd: „Streng uit het winkeltje in de Capellenstraat, recht tegenover de pastorie. Hij wordt bij het luiden van drie klokken bijgestaan door P. Snel van de Haven (koorzanger) en de oude Morsink uit de Kloosterstraat”.

De pastoor hield die zondag onder alle Heilige Missen een bedelpreek voor het klokkenfonds en hij ging zelf met de beide kapelaans met de mandjes rond. Het resultaat was best: f 2.400,—.

Zo'n tien jaar geleden werden de klokkenluiers afgedankt en sindsdien worden de klokken niet meer met handkracht maar elektrisch in beweging gezet. Het aantal keren dat per dag en per week geluid wordt is overigens sterk verminderd. Er worden minder missen gevierd als vroeger en ook het Angelus klept niet meer in Oudewater.

De grote- of Sint Michaëlskerk heeft, met veel geluk, haar luidklokken kunnen behouden. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Het is verbazingwekkend hoe weinig er in het gemeentearchief te vinden is over de klokken in de toren van de Grote of Sint-Michaëlskerk. Het eerste gegeven is de scheiding tussen kerk en staat in 1798. In de Additionele Artikelen tot de Acte van Staatsregeling, die dat jaar in werking trad, leest men: „De torens, aan de kerkgebouwen gehegt, benevens de Klokken, met derzelve huisingen, worden verklaard, eigendommen te zijn en te blijven der Burgerlijke Gemeente, staande ten allen tijde onder derzelver beheering en onderhoud”. Deze regeling was ook van toepassing op de Oudewaterse situatie omdat de stad ook tot de Bataafse Republiek behoorde en de kerk en toren dateerden van vóór 1798. Over de klokken vinden we gegevens in het bekende boek van A.C. van Aelst: „Schets van de Staatkundige en Kerkelijke Geschiedenis en van den Maatschappelijken Toestand der Stad Oudewater tot hare inneming en gedeeltelijke verwoesting in 1575”. Van Aelst schrijft: „Tot de oudste klokken, die zich in den toren bevinden, behooren de beide luidklokken. De groote, gewijd aan de H. Maria, draagt het volgende opschrift in gotische letters: „Sancta + Maria + Virgo + intercede + mi + toto + mundo + quia + genuisti + regem + orbis + anno + domino + M + CCCCC + Johannes + Moer + me + fecit”, dit is: „Heilige Maagd Maria, wees mijn voorspraak, omdat Gij den Koning der Wereld (tot heil) der geheele wereld hebt voortgebracht. Johannes Moer vervaardigde mij in 't jaar des Heeren 1500”. De kleinere klok draagt, behalve een gotisch opschrift, waarin het jaar MCCCCXI voorkomt, ook in latijnse letters deze woorden: „Ego sum via, veritas ac vita” (Ik ben de weg, de waarheid en het leven). Waarschijnlijk behoort ook de klok, die het volle uur verkondigt tot de oudere; ook deze heeft een opschrift in gotische letteren en is aan beide zijden versierd met de afbeelding eens bisschops; onder beide staat „St. Willebrordus”. Omtrent de groote klok behelst het resolutieboek der vroedschap onder 11 Maart 1582 het volgende: „is collegialiter ter camere geresolveert ende gesloten eerst dat men die groote clocke die nyet te helpen en is om wel ende gemakelick te mogen luyden, uyt ten toorn sullen doen en doen se inwysselen mitte andere cleyne clockges, den klokkegieter voer halff spys al volgens d. kerckmrn. contract dat zy metten mr. Thomas Both clockgieter gemaect hebben in presentie van burgemrn. voorsz. enz.” Hieraan is echter geen gevolg gegeven, want den 10en Juni van hetzelfde jaar wordt besloten „die grote clocke om alle vredes will binnen dezer stede te houden”. Eenige jaren vroeger waren nochtans reeds twee klokken uit den toren verkocht; de rekening van de kerkmeesters over 1577-1578 vermeldt als: „aan die van Soetermeer verkocht eene klok wegende 1025 pond, voor 164 kg. 12 st., 2d.” en „aan die leidekkers eene dito wegende 808 pond, voor 124 kg. 13 st. 6 d.”

Tot zover de gegevens die Van Aelst ons verstrekt.

Vlak voor het begin van de Tweede Wereldoorlog was één van de luidklokken gebarsten. Hij werd gerepareerd door de Utrechtse edelsmeden Jan-Eloy en Leo Brom. Er ontstond bijna een proces over de slechte kwaliteit van de reparatie, maar uiteindelijk zag men daar vanwege de kosten maar vanaf. In 1948 werd de draad voor het herstel van deze klok weer opgevat. Er werden onderhandelingen gevoerd met het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om subsidie te verkrijgen voor het opnieuw laten lassen van de gebarsten klok bij de Rotterdamse Droogdok Maatschappij. De kosten hiervan beliepen in totaal f 1.500,—. Op 17 maart 1951 kwam er bericht van het ministerie dat Oudewater kennelijk geen behoefte meer had aan die klok. De brief waarin dit wordt vermeld is echter in het gemeentearchief niet terug te vinden.

De beiaard uit de toren is daar in de oorlogsjaren wel weggehaald, maar werd door de Duitsers om „esthetische redenen” weer teruggegeven. Men vond de lege lantaarn van het klokkenspel kennelijk geen gezicht.

Overigens waren ook de twee grote luidklokken uit de Sint-Michaëlskerk door de Duitsers weggevoerd, maar ze zijn min of meer ongeschonden teruggevonden. De klok met de „barst” werd door de Duitsers over het hoofd gezien omdat hij niet op zijn plaats hing maar nog aan de voet van de toren stond...

Het blijft dan stil rond de luidklokken tot de restauratie van de kerk en de toren in de periode 1960-1967. De in Oudewater voor de CHU in de gemeenteraad zittende amateur-beiaardier prof. mr. C.H. Schouten had zich ingezet om de beiaard in de toren uit te breiden tot een vieroctaafs klokkenspel

met als 49e bel een klok, die, naast als zwaarste bel van de beiaard, ook zou kunnen dienen als luidklok.

De gescheurde luidklok, die volgens onderzoek begin 1500 gegoten werd door de Mechelse klokkengieter Joris Wachenius, werd alsnog gerepareerd in Denemarken voor de somma van f 2.800,— en de nu beschikbare drie luidklokken werden uitgebreid met een exemplaar van 535 kg. gestemd in de toon As. Schenker was de Kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde Gemeente; het randschrift is de oproep van de oud-testamentische profeet Jeremia: „O land, land, land, hoor des Heeren Woord”.

In diezelfde periode werden de klokkestoelen electrisch gemaakt, zodat vanaf 1968 zo nodig vier klokken hun gebeier vanuit de Sint-Michaëlskerk over stad en land kunnen laten horen.

Geen nieuwe bestemming is er nog gevonden voor het laag boven de kerk aangebrachte zogenaamde „vrouwenklokje”. Dit stokoude luidklokje dateert uit de 14e eeuw en is dus ruim 600 jaar oud. Vroeger werd bij begrafenissen dit klokje even geluid nadat de zware klok was uitgebeierd: het gaf aan dat er een vrouw begraven werd. Anti-feministische tongen beweerden dat dit gebeurde omdat een vrouw altijd het laatste woord wil hebben...

De Roskam, een herberg te Rietveld

door W.R.C. Alkemade

In juli 1968 maakte de slopershamer een einde aan het café „De Roskam”, gelegen op de hoek van de Zegveldse Uitweg en Rietveld. Het pand moest wijken ten behoeve van de verkeersveiligheid op de driesprong nabij de Blokhuisbrug. Ongeveer 225 jaar lang hebben dit café en zijn voorganger een rol gespeeld in de geschiedenis van het schoutambacht en later van de gemeente Rietveld. In het hierna volgend artikel wordt ingegaan op „De Roskam”, zijn eigenaars, bewoners en bezoekers vanaf de achttiende eeuw tot aan juli 1968.

Hoewel de feitelijke geschiedenis van de herberg pas rond 1745 begint, moeten we voor het begin van de historie van het pand terug naar het schoutambacht Rietveld en de Bree, in het eerste kwart van de achttiende eeuw. Het Schoutambacht Rietveld en de Bree, in het vervolg kortweg aangeduid als Rietveld, lag ten noorden van de Oude Rijn en bestreek het grondgebied van de twee gelijknamige polders. Juridisch ressorteerde het ambacht onder het Baljuwschap van Woerden. Ten oosten grensde Rietveld aan de „poorterie” van Woerden; het buiten de wallen gelegen rechtsgebied van de stad. Aan de westzijde werd het ambacht begrensd door de onder Bodegraven behorende Meijepolder en de buurtschap Nieuwerbrug.¹

Rietveld bestond voornamelijk uit een rij langs de Rietvelderdijk (de latere straatweg) gelegen boerderijen, voor het merendeel eigendom van aanzienlijke families uit Woerden, Gouda, Haarlem, Leiden en Amsterdam. De inwoners van Rietveld pachtten deze boerderijen met het bijbehorende land.

De grootste boerenhofstede was in die tijd „Het Ojevaarsnest”. Deze boerderij met 35 morgen land (bijna 30 hectare) was de meest oostelijk gelegen hofstede van het ambacht. Rond 1705 was de Woerdense patriciërsfamilie Van der Win, rijk geworden door de handel in wijn en olie, eigenaar geworden. De drie broers Jan, Cornelis en Abraham van der Win vervulden diverse bestuursposen in de stad en hadden daarnaast hun handen vol aan het beheren van hun eigendommen in en om Woerden.² Abraham van der Win kocht in 1724 voor de somma van 3300 gulden de ambachtsheerlijkheid van Rietveld van de Staten van Holland en mocht zich sedertdien „heer van